

főlügyelet legfontosabb kelleke: a munkás-iparfőlügyelők intézménye —, mindazonáltal az irigység bizonyos nemével tekintünk a németországi iparfőlügyelethez.

A mi szegényes és korrupt viszonyaink mellett iparfőlügyelőink jelentésében nem találunk egyebet, mint telepengedélyezési statisztikát, gőzkazánkimutatásokat, egynehány siralmat a sztrájkok iparrontó hatásáról, egy csomó panamaszagu, szubvenációs új ipari vállalkozás bejelentését és a gyárvizsgálók alkalmával észlelt hiányok és a „tett intézkedések” számanak felsorolását. Hogy a „tett intézkedések” egy lépéssel sem vitték előbbre a munkásvédelem ügyét, hogy a gyárosok és hatóságok fűyűlnek a hatáskörnélküli iparfőlügyelők intézkedéseire, azt az iparfőlügyeleti jelentés mint természetes dolgot említi föl és egyszerűen konstatálja, hogy bizonyos esetekben az iparfőlügyelő „rábészélheti” ugyan a munkáltatót egészségügyi intézkedések bevezetésére — azonban egyéb joga az iparfőlügyelőknek Magyarországon nincsen.

A magyarhoni ázsiai állapotok eltakarása céljából azonban munkásjóléti intézményekről hosszú jelentést és kimutatást közöl a magyar iparfőlügyeleti jelentés. Pl. az 1903. évben 1347 telepen 18.324 munkás részesült hálólhelyben, 195 telepen 53.994 munkás részére volt fürdő vagy mosdólhelyiség berendezve és 241 telepen 75.346 munkás kántinban vagy étkező helyiségben költötte el ebédjét. Ily szörnyű ostobaságok: a hálólhely, a mosdó és az étkező helyiség mint munkásjóléti intézmény csak a magyar iparfőlügyelők jelentésében foglalhat helyet.

A külföldi iparfőlügyelet jelentéséből azt a tanulságot meríthetjük, hogy a munkásság szakmai érdekképviseleteinek kell közbelépniök a hathatós iparfőlügyelet és munkásvédelem érdekében. Kényszeríteni kell a hivatalos följelentésekkel az iparfőlügyelőket az üzemek rendszeres vizsgálatára és a tapasztalt visszaságok iparhatósági üldöztetésére. A törvény hézagosságát a szakszervezetek kípótolhatják, ha a munkásságot rászoktatják, hogy az észlelt hiányokat, törvénytelenségeket haladéktalanul jelentseék be az illető szakszervezetben, hogy a független szakszervezeti hivatalnok az iparfőlügyelő közbejárásával megszüntethesse a nálunk folyton emelkedő üzem- és foglalkoztatási törvénytelenségeket.

Kultura — alkultura.

Mach Ernő. Amikor az éhező ember állandó rettegésében a barlangok mélyén és fák koronájában lakozott, az állathoz még hasonló képzelete mindenféle ocamánysággal népesítette be a természetet. Az éjimbolygó ködje épp úgy rémítette, mint a felhők halkán suhanó árnyékai. Iuséges mivoltát az éhség állandó nyugtalanságát gyötörték és ezért mindenütt reá leselkedő vérszomjas lényeket sejtett. Az állatokban förtelmes képű üldözőket, az ég felhőiben villámokat rejtó sanda szellemeket és még az anyaföldben is tűzhányó rémeket látott. Amit ez a meggyötört és minden zörejre meglapuló emberféle tapasztalt, a rémülettől eltorzult megismeréseiből és némely helyes tudásából összefonódott valami: a vallás volt.

Ennek az ősemlernek talán semmi olyan tudása nem volt, ami ebbe a különös lelkiállapotban észlelt zavarba, melyet vallásnak nevezünk, benn nem lett volna. Helyes és helytelen el nem választható egységbe fűzve bent volt a vallásában és ha valamikor egy ilyen vadember elvesztette volna hitét vallásában, ha csodamódra valami szabadgondolkodó született volna bele a kőkorszakba: az vallásával együtt minden helyes ismeretét is elvesztette volna. A gyakorlati élet legegyszerűbb szükségletei zavarba ejtették volna, tehetetlenebb lett volna „vallásos” társainál.

A vallás tehát nem volt eredettől fogva látomásgyötört emberek képzeletének néha durva, néha szép szüleménye, amelyet a tudatlanabb agyvelők, főleg gyöngeségük pillanataiban élveznek és átélnek. Ellenkezöleg, az ősemler babonái azért voltak olyan meggyőzők reá nézve, mert a tűzkészítésre, a földmívelésre, az étkezésre, a lakásra, a szeretkezésre és sok más fontos dologra vonatkozó helyes ismeretei is elválaszthatatlanul benn voltak foglalva vallásában. Szertartás és babona határolta mindennapi élete minden ténykedését: világos tehát, hogy a szertartás és a babona sokban célhozvezető és helyes ismereteket is tartalmaztak. Az uralkodó osztály, aki a vallás titkait őrizte, ezzel egyben a gyakorlati és tudományos élet kufijeje is volt és ebből megerthető az a tisztelet, amelylyel a papi rendet mindenkor környékeztek.

Az emberiség fejlődése során azonban mináig több és több ismereteket vesz ki a vallásos lelkiállapotok fellengős

homályából és tudomány alakjában foglal egybe. A főkülönbség vallás és tudomány között az, hogy a tudomány higgadsággal és nyugalommal készül, míg a vallás a félelemhez és a részegséghez hasonló lelkiállapotban születik meg. A tudomány tehát ellenőrizhető, mert hiszen higgadtak mindannyian tudunk lenni és ilyenkor meglehetősen egyenlők is vagyunk gondolkodásunkban, míg a vallás ellenőrizhetetlen ismereteket tartalmaz, hiszen nem mindannyian tudunk ilyen különös érzelmi zavart táplálni és ha többünknek sikerül is, nem valószínű, hogy ilyenkor egyenlően tapasztalánk. Ha a vallás pusztán helytelen és zavaros ismeretek tömkelege volna, soha nem hozhatott volna akkora bajt az emberiségre. Hamarosan, fájdalom nélkül kimulott volna, mint ahogy a haszontalan mindig meghátrál a hasznos előtt. A vallás legfőbb veszélye nem abban van, hogy hazugságokat tartalmaz, hanem abban, hogy tartalmaz némely igazságokat is és ezért a tudománytól nehéz volt elkülöníteni. Ezzel a vallás a haladás súlyos nyűgévé lett, mert megakadályozta azt, hogy minden helyes ismeretünket egyesítsük és azzal szembe állítsuk a vallásban még azon kívül befoglalt durvaságokat és szépségeket.

Idővel az emberek némely ismeretei kiváltak a vallásból és az egyszerű tudás fizika légkörében jelentek meg. A gyakorlati élet fizikája és vegytana, a családi élet egészségtana és leszármazástana, lassanként a tudományos fizikát és vegytant, az orvostudományokat és a többi természettudományt eredményezték. A vallás a mindennapi élet ismeretköréből mindinkább kiszorult.

De mindig maradt sok ismeretünk, amely halványabb és kevésbé ellenőrizhető és ezeket továbbra sem tudták a vallásból kiszedni és rendszerezni. Így a politika és a társadalmi élet megnyilvánulásai, főképp az egymás iránti magatartásnak helyes szabályai, melyeket erkölcsnek nevezünk, olyan ismereteket kívántak meg, amelyeket az embernek még nokáig csupán vallásos lelkiállapotban tudtak egymással közölni. Sőt, ha elfogulatlanul vizsgáljuk a dolgokat, be kell vallanunk, hogy a vallás még ma is a teljesen műveletlen és tudatlan emberrel némely erkölcsi ismereteket helyesen közöl, saját és a társadalom előnyére inti őt némelyik ösztöneinek fekezésére. Egyben azonban ne felejtjük el azt sem, hogy magatartá-

sunkat illető tanácsokat ma a tudomány is képes adni, sőt jobban és világosabban, mint a vallás, úgy hogy ez a csekély tartalom még csak látszatot vagy ürügyet sem szolgáltathat a vallásnak mindazon altató és mérgező ópium terjesztésére, amelyet még nap-nap után tizmilliók agyába csöpegtet.

Ami a vallás a kevésbé művelt agyvelőnek, ugyanaz volt később a metafizika a művelt ember zavaros fejében. A bölcselek spekulációja semmi egyéb, mint művelt vallásosság. És éppen úgy, amint a vallásból kiváltak az egyes gyakorlati ismeretek ágai, úgy vált ki később a metafizikából a kozmogónia, a lélektan, a neveléstan, az összehasonlító erkölcs- és jogtudomány, az elmekörtan, a fejlődéstan és számos egyéb tudomány. Az emberiség legfőbb érdeke azt kívánja, hogy legyen olyan módszer, amelylyel a tudományos ismereteket meg tudjuk különböztetni a metafizikai és vallásos ismeretektől. A metafizika a vallásnál is károsabb, mert míg a tudomány és a vallás ma már jól megkülönböztethetőek egymástól (és választás esetén mindenki habozás nélkül az előbbi mellett dönt), addig a metafizika veszélyes és megtévesztő átmeneti alak. Neki köszönhetjük mindazon hírhedt szavakat, melyeknek az értelmét nem tudjuk megmondani és amelyeket a spekuláció „éppen ezért” fontosaknak mond. Hogy csak ismerősöket említsünk: az eszmé, a megismerhetetlen, az eszmény, a kategória, a cél, a végok és sok egyéb zavaros fogalom, ennek a különös mesterségnek áhitattal őrzött kincsei. Azt a harcot, amelyet a vallás ellen kellett folytatni régebben: ma a metafizika ellen kell megvívni. A metafizika a gondolkodás zavarának utolsó végvára: vallásos tudomány és tudományos vallás.

Ez a hosszú háború teszi ki a pozitív bölcselet történetét. Legkiválóbb harcosai Comte, Feuerbach, Marx, Spencer és Haeckel. Mindegyik másképp igyekezett a tudománynak biztos alapot hódítani, hogy a vallástól és a metafizikától teljesen külön váljon. Comte a tapasztalást hangsúlyozta. Feuerbach a vallás sorrendjeit fordította föl és azt monddta: „Az ember az isteneit a maga képére teremti”. Marx korszakalkotó fölfedezése az volt, hogy vallásos lelki állapotainkat nem az igazság, hanem érdekünk irányítja. Spencer kimutatta, hogy a vallás mindenkor és mindenütt mást és mást mond igaznak. Haeckel

végül nagy munkával bebizonyította, hogy minden létező dolgot ma már a tudomány ír le, a vallásnak és a metafizikának csak a nem-létezőknek maradnak.

A gondolkodó emberiség számára a vallásos szellem kimúlt a lesújtó érvelések csapásai alatt. De a hű szárnysegéd, a metafizika még élt. Bár ezer sebből vérezve, a metafizika még mindig tovább küzdött a homályos lelkiállapotok és tömjénes zavarok eszményéért.

Mach Ernő, a nagy prágai fizikus, később a bölcselet tanára a bécsi egyetemen, az a korszakalkotó tudós, akinek egyszerű látása és tiszta gondolkodása olyan leírást adott a tudományról, amely azt mindenkorra élesen és biztosan elválasztja minden metafizikától. Mach ezt a munkát olyképp hajtotta végre, hogy először a mechanika és a hőtan történetét írta meg. Ebből megállapította azt, hogy az olyan metafizikai fogalmak, mint aminők a „végok“, a „lényeg“, az „igazság“ és egyebek: zavaros és a tudomány számára fölösleges fogalmak. A tudomány nem keres „végokokat“ mert a „végok“ keresése nem tudományos szükség, hanem csupán rossz szokás következménye, mely mindig tovább kérdez és elfelejti, hogy értelmetlen is lehet kérdezni. A tudomány nem keresi a dolgok „lényegét“, mert a dolgoknak semmiféle „lényegük“ nincs, hanem egyszerűen annyiféle fontossága van mindennek, ahányféle érdeklődésem van iránta. Az „igazságot“ keresni azért nem lehet, mert az teljesen hasznavehetetlen és zavaros fogalom, mert hiszen ha volna is olyan állítás, amely minden emberre, minden helyben és időben „igaz“ volna, ezt semmi esetre sem tudnók véges életünkben ellenőrizni és ami még fontosabb: ez a sajátság így teljesen hasznavehetetlen is volna számunkra. Az ember nincs mindenkor és minden időben egyszerűre. A közelebbi megfigyelés különben azt is megmutatja, hogy az ilyen „igazság“-keresés semmi egyéb, mint afele gyermekes játék, amely minden

„mögött“ valami „lényegét“ és minden jelenség „mélyén“ annak valami rejtélyes „igazolását“ keresi. A tudomány ezzel szemben semmiről sem azt kérdi: mi ez?, csak azt: milyen ez? A „mi ez?“ kérdése a „lényegét“ keresi és akkor is tovább tud kérdezni, amikor már mindent tud. A metafizika ma is azt hiszi még, hogy csak minden kérdés feleletét kell megtalálni, akkor majd mindent tud. Pedig a kérdés csakugy hamis lehet, mint a felelet. A kérdésben különbözik tehát a tudomány a metafizikától legelősebben, nem a feleletben. Még a vallás is, ha nagyon összeszedi magát (és bizony újabban nagyon összeszedi magát), esetleg ugyanugy is felelhet, mint a tudomány. De mindig másképpen kérdez. A tudomány kérdései világosak és egyszerűek. Mindig olyat kérdez, amire különbözöt lehet felelni és az egyik felelet kizárja a másikat. A metafizika legtöbbször úgy kérdez, hogy arra vagy „önmagától értetődő“ a válasz, avagy több felelet is lehet adni, de azok egymást ki nem zárják. Vagyis mindegy, hogy mit felelünk. — Mach Ernő lángezte a gondolkodás fölényesen erőszakos igazával megállapította a tudomány és a metafizika határait: A tudomány állításai lehetnek igazak és lehetnek hamisak, azt értelmességük és hasznosságuk dönti el. A metafizika állításai azonban sem igazak, sem pedig hamisak nem lehetnek: mert azok semmit sem állítanak.

Mach Ernő nemcsak a gondolkodás levegőjét tisztította meg azzal, hogy a metafizika ködéből a tudományt tisztán és kézzelfoghatóan kiemelte, hanem ezzel a cselekvés számára is megtisztította a láthatárt. Ugyanez a metafizika teremtette meg azokat az öntelt és gögös szölamokat az „állam“ és az „egyénség“ eszméjéről és egyéb „főnkelt“ dolog „örök értékéről“, amelyeket a mai uralkodó osztály a tudományval vértezett proletárkövetelésekkel még szembe szegez! A tudás áttetsző légkörében a tudomány fegyverei nem téveszthetnek majd célt.

Polányi Károly.

IV. é.

lentül
megjel
a leve
Az a
kialak
dikáló
kis par
rázatot
is. Am
az em
nösen
akar v
való sz
hasznó
No
paskolt
érzésen
magya
tavalý.
éhes, a
helyese
életjelt
hogy r
visszaf
meg az
többség
az, hog
észre t
hogy a
ban, ki